

Проф. др Здравко АНТОНИЋ

О УСТАНКУ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ И МЕЂУНАРОДНОМ ПРИЗНАЊУ ЦРНЕ ГОРЕ У СВЕТЛУ РАДОВА ВАСЕ ЧУБРИЛОВИЋА И МИЛОРАДА ЕКМЕЧИЋА

Судбина је хтела да је историја српског народа препуна буна и устанака. Неугасиву снагу тим устанцима дао је пораз српске војске на Косову 1389. године, иза чега је наступила окупација српских земаља и вишевековно робовање под Турцима. Међу честим устанцима најпознатији су они које су у Србији водили Карађорђе Петровић и Милош Обреновић, а у Црној Гори кнезови из куће Петровића. Слични устанци вођени су и у Босни и Херцеговини, почевши од оних који су избили 1809, 1834, 1852-1862. године, па све до знаменитог устанка српског народа 1875-1878. године, који је прерастао у велику источну кризу иза које су стајали различити интереси великих европских сила. У сукобу тих интереса, прожетих босанско-херцеговачким устанком и ратом Србије и Црне Горе против Турске, као и покушајем да се они разреше, управо се и јавља међународно признање Црне Горе и Србије. Зато и идеја суорганизатора научног скупа на тему Међународно признање Црне Горе има своје пуно оправдање у чињеници да се са дистанце од 120 година од источне кризе и Берлинског конгреса, уз консултовање раније недоступних извора, претреса бројне и разноврсне историографске литературе и укупно стечених методолошких искустава и сазнања, баца више светла на ове веома замршене догађаје и токове из српске, балканске и европске историје 19. века.

У тим догађајима и токовима посебно место и значај има босанско-херцеговачки устанак 1875-1878. кога желим освенчити кроз радове Васе Чубриловића и Милорада Екмечића, јер су они преко тог устанка као историографског проблема, сваки у своје време, и закорачили у историјску науку.

Васо Чубриловић је рођен у Босанској крајини (Градишка, 1897), а Милорад Екмечић у Херцеговини (Пребиловци код Чапљине, 1928). Дакле, оба аутора потичу са врела буна и устанака па није ни чудо да су прве своје радове посветили управо тој проблематици. Чубриловић је и истицао у више наврата да је још од раног детињства показивао склоност према историјским наукама и да су га у том правцу упућивали, како немирна прошлост "наших земаља", пре свега Босне и њене Крајине, тако и бурна времена која су оне проживљавале у 19. веку. О томе

сведочи и његово прво веће научно дело - *Босански усџанак 1875-1878*, одбрањено у Београду 1929. године као докторска дисертација.

Милорад Екмечић приступио је проучавању босанско-херцеговачког устанка тридесет година касније и није посебно образлагао друге, осим научних разлога који су га мотивисали да своје вишегодишње истраживање претвори у докторску дисертацију - *Усџанак у Босни 1875-1878. године*, коју је успешно одбранио у Загребу 1958. године.

На предлог Слободана Јовановића, Чубриловићеву тезу објавила је Српска краљевска академија 1930. а затим је издање поновљено 1997. године у склопу Академијиног обележавања стогодишњице рођења Васе Чубриловића. Прво издање Екмечићеве књиге - *Босански усџанак 1875-1878*. штамано је 1960. у Сарајеву, друго 1973. поново у Сарајеву, а треће 1997. у Београду. Разлози да се о истом историографском проблему објављују две студије и уз то да се њихова издања понављају, леже у томе што се обе књиге односе на ланац догађаја везаних за велику источну кризу, односно на српске устанке и ратове Србије и Црне Горе за ослобођење и уједињење 1875-1878. године, који су уз први и други српски усџанак 1804-1815. године и револуцију 1848. године, најзначајније појаве у српској историји 19. века. Да је то тако потврдио је и врло учени Васо Пелагић, који је у својим радовима, не без разлога, то раздобље називао периодом треће српске револуције. Стварање слободне српске државе и уједињење српскога народа који је до тада био под турском окупацијом у Босни и Херцеговини и Старој Србији, био је национално-политички, друштвени и културни идеал низа истакнутих људи почевши од Милутина Гарашанина и Петра Петровића Његоша, па преко Михаила Обреновића, Јована Ристића, људи из Уједињене омладине српске (Светозара Милетића и др), младога црногорскога кнеза Николе Петровића, све до плејаде најумнијих Срба - књижевника и јавних радника који су живели и деловали у српским земљама под влашћу Турске и Аустро-Угарске.

Узроци који су довели до босанског устанка, по Васи Чубриловићу, нису били само бројни и разноврсни, већ је сваки од њих друкчији и по месту настанка, и по јачини деловања и по последицама које су иза тога произашле. У књизи аутор их је дао у виду концентричних кругова, али тако да ти кругови и хоризонтално и вертикално, делују у снажној међузависности. Раван првога од њих сачињавају превасходно односи међу великим силама, које према босанско-херцеговачком устанку имају различите интересе и прилаз. У позадини тог прилаза није сам усџанак и његова судбина, већ велико Османско царство на које се из кабинета појединих европских дворова гледа различитим очима. Једно је виђење када је усџанак почео 1875. а сасвим друго када је он прерастао у велику источну кризу окончану Берлинским конгресом 1878. године. Други круг се односи на ток догађаја у Босни и Херцеговини: почетак буне у увек немирном Невесињу, подгоричку аферу, посету аустроугарског цара Фрање Далмацији, улогу књаза Николе у немирима у Херцеговини, напад на Бишине, сукоб код Крекова, поче-

так и ток устанка у Босанској крајини, све до разматрања у том устанку места и улоге појединих личности и њихових погледа. У трећем кругу се прати ток устанка кроз његове успехе и неуспехе на појединим земљишним тачкама и уочавају бројне његове слабости. Аутор на пр. добро запажа да босански устанак нема онога јединства и кохезије као устанак у Херцеговини, где су устаници од почетка имали снажан ослонац на Црну Гору, која их је материјално и кадровски помагала.

Из свега што је Чубриловић изложио, наметнуо се закључак да јака српска заједница на Балкану није требала ни једној католичкој и протестантској држави у Европи, а понајмање Аустрији која се још од револуције 1848. године систематски припремала за окупацију Босне и Херцеговине. Српско-црногорско-турски рат 1876. и касније руско-турски рат, осоколили су за извесно време босанско-херцеговачке устанике и отварали им перспективу за национално ослобођење подстицану још више Санстефанским миром. Међутим, Берлински конгрес 1878. је све то девалвирао, јер су Босна и Херцеговина, противно народу, дате на управу Аустрији.

Са резултатима истраживања до којих је дошао Васо Чубриловић на тему Босански устанак, историјска наука се задовољавала све до 1960. године, након чега се појавила нова књига на исту тему. Иза те књиге стајао је Милорад Екмечић који је обради устанка у Босни 1875-1878. године пришао након тога што је у Загребу "открио огроман, потпуно неискоришћен фонд грађе о овом устанку", али и након сазнања "да је неоправдано супротстављати аграрну сељачку револуцију националним циљевима ослобођења, јер је сељачки покрет радикалније националан, него покрет грађанства и интелигенције". Када се погледа читава структура Екмечићеве књиге и питања која су у њој постављена и обрађена, онда се јасно види колико је код овога аутора босанско-херцеговачки устанак стављен у средиште анализе у односу на све друго, па и у односу на велику источну кризу. Ради се заправо о новом прилазу читавој материји, након чега су и настали горе изнети закључци. Аутор је имао у виду друштвено кретање идеја, па и разних организација и њихових људи који раде на припремању устанака у још увек неослобођеним крајевима, али се није дао завести никаквим уверењем да су то доминантни фактори у покретању самог устанка. Нема устанка без сагледавања укупне ситуације и закономерности у којој живе конкретни људи који треба да тај устанак носе на својим леђима. Да је то тако потврђује најбоље Екмечићево поглавље у књизи Социјалне претпоставке устанка, у којима се као на длану види да устанак не избија онда када то желе владе на Цетињу или у Београду, већ у моменту када се турска фискална политика (реч је о девет врста разних пореза и приреза) и свеукупно насиље ага и бегова над кметовима - Србима, претвори у стање које се више не може подносити. "Избијање устанка је, како каже Екмечић, средишња тачка синтезе пасивног ропања и отворене оружане борбе."

Читава архитектоника Екмечићеве књиге и методолошки поступак којим је она армирана потврђују да вредност његова дела није "у

попуњавању празнина раније литературе, него у коначном сумирању убеђења да је аграрни покрет национална револуција и да нека друга без њега и не постоји". Овим закључком, до кога није било лако доћи, дат је и одговор на дуго очекивано питање - како српско сељачко друштво политички и национално сазрева у босанско-херцеговачком караказану и како као такво води лавовску борбу за своје национално и социјално ослобођење.

После објављивања својих докторских теза, и Чубриловић и Екмечић усмерили су се на проучавање нових научних проблема и појава из српске, балканске и европске историје, али нису престали да се баве и интересују и за сва нова домаћа и страна сазанања на теме: босанско-херцеговачки устанак, источна криза и Берлински конгрес. Чубриловић је то потврдио најбоље својим радом - Источна криза 1875-1878. и њен значај за међународне односе концем 19. и почетком 20. века, а Милорад Екмечић такође студијом - Значај устанка у Босни и Херцеговини 1875-1878. У својим новим радовима оба аутора су сагласна у оцени да су одредбе Берлинског конгреса биле далеко од тога да решавају питања због којих је дошло до босанско-херцеговачког устанка. Одредбама овога конгреса Црна Гора и Србија су стекле независност и међународно признање, али је чланом 25. истога Конгреса Аустро-Угарска добила право на окупацију Босне и Херцеговине и постављање својих војних посада у Новопазарском санџаку, чиме су и гаранције или минимуми, потребни за живот Србије и Црне Горе, били доведени у питање. Притисак кога је Аустро-Угарска вршила на српски народ у Босни и Херцеговини по окупацији, а нарочито након анексије 1908. године, није могао остати без одјека у Црној Гори и Србији. Одредбе Берлинског конгреса нису дозволиле стварање једне веће српске државе, али нису могле угушити ни напоре да се на томе и даље ради. Та тежња траје то све до наших дана.

Здравко АНТОНИЧ

О ВОССТАНИИ В БОСНИИ И ГЕРЦЕГОВИНЕ И
МЕЖДУНАРОДНОМ ПРИЗНАНИИ ЧЕРНОГОРИИ В СВЕТЕ
ПРОИЗВЕДЕНИЙ ВАСЫ ЧУБРИЛОВИЧА
И МИЛОРАДА ЭКМЕЧИЧА

Резюме

В этой статье международное признание Черногории рассматривается в контексте боснийско-герцеговинского восстания 1875-1878. в произведениях выдающихся историков академиков Васы Чубриловича и Милорада Экмечича.

